

Ks. Radosław Kimsza

Politechnika Białostocka w Białymstoku

r.kimsza@pb.edu.pl

ORCID: orcid.org/0000-0002-8504-5616

GENEZA MONASTYCYZMU WSPÓLNOTOWEGO: ŻYCIE PACHOMIUSZA W PERSPEKTYWIE CENOBITYCZNEJ

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/SPLP.2025.010>

Streszczenie

Monastycyzm chrześcijański w rozmaitych jego formach jest odpowiedzią człowieka na zaproszenie Boga do uczestnictwa w Jego życiu poprzez praktykę rad ewangelicznych, szczególnie czystości, ubóstwa i posłuszeństwa. Etymologia pojęcia (greckie *monastērion* – cela pustelnika lub klasztor, *monakhos* – samotny) odnosi się bardziej do życia eremickiego niż wspólnotowego. Taka też jest geneza monastycyzmu. Rozpoczyna ją życie pustelnicze, następnie anachoreckie a w końcu cenobityczne. To ostatnie zostało zapoczątkowane na przełomie III i IV wieku w Górnym Egipcie przez Pachomiusza. O zainteresowaniu jego osobą i dziełem świadczą biografie tradycji koptyjskiej, greckiej i arabskiej. Niniejszy artykuł jest próbą odtworzenia na ich podstawie życia Pachomiusza w kontekście zapoczątkowanego przez niego monastycznego życia wspólnotowego – cenobityzmu.

Słowa kluczowe: Pachomiusz, cenobityzm, monastycyzm

*THE ORIGINS OF THE COMMUNAL MONASTICISM:
PACHOMIUS' LIFE FROM A COENOBITIC PERSPECTIVE*

Abstract

Christian monasticism in its various forms is one's response to God's invitation to participate in his life through the practice of the evangelical counsels, particularly chastity, poverty and obedience. The etymology of the term, the Greek monastērion – „hermit's cell” or „monastery” – and monakhos – „solitary,” refers more to the eremitic rather than communal life. This is also the origin of monasticism. It begins with the eremitic life, then the anachoretic life, and finally the cenobitic life. The latter one was initiated at the turn of the third and fourth centuries in Upper Egypt by Pachomius. The biographies taken from the Coptic, the Greek, and the Arabic traditions attest to the interest in the holy man and his work. This article is an attempt to reconstruct the life of Pachomius based on these sources in the context of the monastic community life he initiated, i.e. the cenobitism.

Keywords: Pachomius, coenobitism, monasticism

Monastycyzm chrześcijański od swych najwcześniejszych form stanowił odpowiedź na duchowe pragnienie radykalnego oddania się Bogu poprzez ascezę, modlitwę i oderwanie się od świata. Jego początki wiążą się z życiem pustelniczym w Egipcie, gdzie już w III wieku pojawili się pierwsi anachoreci. Jednakże z czasem, w odpowiedzi na potrzebę bardziej uporządkowanego i wspólnotowego stylu życia, zaczęły się kształtować nowe formy organizacji życia zakonnego¹.

Kluczową postacią tego przełomu był św. Pachomiusz (ok. 292–348), uważany za ojca monastycyzmu cenobitycznego.

Celem niniejszej pracy jest ukazanie genezy monastycyzmu wspólnotowego poprzez analizę życia i działalności Pachomiusza w kontekście historycznym, duchowym oraz organizacyjnym. Postać ta nie tylko wywarła znaczący wpływ na rozwój wczesnego chrześcijańskiego monastycyzmu, ale także stworzyła jeden z pierwszych znanych modeli życia zakonnego opartego na regule, strukturze i wspólnocie.

O zainteresowaniu Pachomiuszem i jego dziełem świadczą biografie: koptyjska, grecka i arabska. Propagatorem tego świętego w Kościele zachodnim był św. Hie-

¹ Dla pogłębienia tematu: E. Wipszycka, *Moines et communautés monastiques en Égypte (IVe–VIIIe siècles)*, Varsovie 2009; P. Rousseau, *Pachomius: The Making of a Community in Fourth-Century Egypt*, Berkeley–Los Angeles–London 1999; J.E. Goehring, *Ascetics, Society, and the Desert: Studies in Early Egyptian Monasticism*, Harrisburg 1999.

ronim, który przetłumaczył regułę i listy Pachomiusza z greki na łacinę. Nie bez znaczenia w tym względzie są też inne pisma Hieronima: *De viris illustribus*, gdzie Hieronim wspomina Pachomiusza jako twórcę życia wspólnotowego mnichów i reguły, którą miał objawić anioł, a spisać *in literis Aegyptiis* Pachomiusz, a także *Listy do Eustochium*, gdzie Hieronim przywołuje przykłady mnichów egipskich, szczególnie Antoniego i Makarego, w których tle nietrudno zauważyć zasady życia cenobitycznego według Pachomiusza.

W pierwszej części opracowania przedstawione zostaną biograficzne informacje o Pachomiuszu, oparte na wspomnianych wyżej źródłach hagiograficznych ze szczególnym uwzględnieniem jego nawrócenia, doświadczenia pustyni oraz objawienia, które skłoniło go do podjęcia życia wspólnotowego. Dalej, wciąż według tego samego źródła, zostaną wskazane podstawowe zasady życia cenobitycznego, które praktykował wraz z towarzyszami Pachomiusz.

Analiza zostanie przeprowadzona przede wszystkim od strony teologicznej, by uchwycić pełnię znaczenia dzieła Pachomiusza jako pioniera monastycznego życia wspólnotowego w Kościele, które można określić jako nową, alternatywną dla męczeństwa, jakość duchowości chrześcijańskiej, nazywaną niekiedy białym męczeństwem.

ŹRÓDŁA

Aby wnikać w życie Pachomiusza, należy zbadać jego żywoty uważane za najbardziej sugestywne dokumenty starożytnej hagiografii, powstałe w środowisku wolnym od gnozy i popularnej ówczesnie aleksandryjskiej retoryki. Ubogacają je również szczegóły psychologiczne, zazwyczaj wolne od hagiograficznego przejawienia charakterystycznego dla epoki ich powstania. Istnieje co najmniej sześć biografii Pachomiusza: w językach koptyjskim (sahidyckim i bohairyckim), arabskim, syryjskim, greckim i łacińskim.

W niniejszym opracowaniu zostaną wykorzystane przede wszystkim żywoty koptyjskie. Z pozostałych zostaną przedstawione tylko te okresy z życia Pachomiusza, których nie opisano w żywocie koptyjskim. Niemniej jednak, aby zrozumieć znaczenie wszystkich jego żywotów, zostanie pokrótce przedstawiona każda zachowana do dziś ich wersja.

Żywoty koptyjskie

Istnieje krytyczne wydanie fragmentów żywotów pod redakcją L.T. Leforta, który gromadzi i porządkuje fragmenty biografii koptyjskich. Prawie wszystkie zostały zapisane w dialekcie sahidzkiej, języku, którym najprawdopodobniej posługiwał się sam Pachomiusz. Są one oznaczane literą S.

Lepiej zachowany jest rękopis w dialekcie bohairyckim, używanym w północnym Egipcie. Zawiera on wersję średniowieczną, w której występuje kompilacja

tekstów sahidzkich i bohijskich. Zostały połączone przez Leforta i oznaczone skrótem *Bo*².

Żywoty greckie

W opracowaniach naukowych cytuje się również greckie żywoty Pachomiusza. Zostały one zbadane i sklasyfikowane przez F. Halkina (oznaczone literą *G*)³. Szczególne znaczenie w pracy badawczej odgrywa dokument *G1*, który stanowi podstawę pozostałych i ma wiele powiązań faktograficznych z biografią koptyjską⁴. Wydaje się, że żywot oznaczony przez Halkina jako *G2*, choć jest mniej autentyczny co do zawartych w nim faktów, to jednak został znacznie bardziej rozpowszechniony⁵. Opiera się na nim łacińskie tłumaczenie żywotu Pachomiusza, zredagowane przez Dionizego Mniejszego (V/VI w.). Z żywotów greckich znane są jeszcze *Paralipomena* i *Epistula Ammonis Episcopi*, jednakże w treści są one dalekie od hagiograficznej zawartości klasycznego tekstu koptyjskiego⁶.

Żywoty arabskie

Wszystkie żywoty Pachomiusza zostały opublikowane w wydaniach krytycznych. Wyjątek stanowi opracowanie E. Amélineau (*Av*), wyróżniające się brakiem zbieżności faktów z życia świętego ze wspomnianymi wyżej biografiami. Autor wykorzystał połączenie trzech źródeł: rękopisu watykańskiego (*Av*), który tłumaczy klasyczną wersję koptyjską aż do momentu śmierci Pachomiusza, oraz rękopisu getyńskiego (*Ag*), który kompiluje rozdziały z alternatywnej wersji koptyjskiej.

Istnieją także żywoty Pachomiusza w języku syryjskim, które z uwagi na brak odniesień do pierwotnych dokumentów zazwyczaj nie są brane pod uwagę w pracach badaczy chrześcijańskiego antyku⁷.

² Por. L.T. Lefort, *Santi Pachomii vita bohairice scripta*, w: *Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium* 89 i 107, Louvain 1925; *Santi Pachomii vitae sahidice scriptae*, w: *Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium* 99/100, Louvain 1925. Tłumaczenia: L.H. Lefort, *Les Vies Coptes de saint Pacme et de ses premiers successeurs*, Louvain 1943; J. Gribomont, *Vita copta di S. Pacomio*, Padova 1981; A. Veilleux, *Pachomian Koinonia I: The Life of saint Pachomius and his disciples*, Kalamazoo, 1980.

³ Wydania: F. Halkin, *La vie abrégée de saint Pacôme dans le ménologe impérial*, „Analecta Bollandiana” 96(1978), s. 367–381; *Sancti Pachomii Vitae graecae*, w: *Studia Hagieographica* 19, Bruxelles 1932; R. Drauget, *Un morceau grec inédit des Vies de Pacôme apparié à un texte d'Evagre en partie inconnu*, „Le Muséon” 70(1957), s. 267–306.

⁴ Por. A.J. Festugière, *La première vie greeque de saint Pachôme*, w: *Les moines d'Orient* IV/2, Paris 1965.

⁵ Por. H. van Cranenburgh, *Le vie latine de saint Pachôme traduite du grec par Denys le Petit*, Edition critique, w: *Studia Hagieographica* 46, Bruxelles 1969.

⁶ F. Halkin, dz. cyt., s. 97–121; s. 122–165.

⁷ Por. J. Gribomont, *Vita copta di S. Pacomio*, s. 152.

Na podstawie przedstawionych powyżej dokumentów możliwe jest odtworzenie faktów z życia Pachomiusza w perspektywie wspólnotowej i ascetycznej zakładanych przez niego wspólnot monastycznych.

OKRES DO NAWRÓCENIA

Istnieje niewiele dokumentów opisujących dzieciństwo Pachomiusza. Przedstawione powyżej życiorysy wspominają jedynie o kilku wydarzeniach z tego okresu.

Pachomiusz urodził się około 290 roku w Tebach w Górnym Egipcie, w rodzinie pogańskiej⁸. Jego imię w języku koptyjskim oznacza Ten Wielki Orzeł⁹, choć istnieje także grecka etymologia *Pachimios*, co miałoby znaczyć Boży Człowiek.

W dzieciństwie wraz z rodzicami Pachomiusz uczestniczył w pogańskich obrzędach, jednak od najmłodszych lat był uważany za wroga bożków¹⁰. Autor jego biografii przytacza dwa fakty. Rodzice zabrali go nad rzekę, aby złożyć ofiarę demonom wodnym. Gdy podnieśli wzrok znad wody i zobaczyli chłopca, przestraszyli się i uciekli z miejsca ofiary. Wtedy kapłan, który przewodniczył ofierze, zawołał: „Wypędźcie stąd wroga bogów, aby nie gniewali się już na nas. Bo to jego wina, że nie przychodzą”. Jego krewni mieli go wówczas zapytać: „Czemu bogowie się na ciebie gniewają?”. W odpowiedzi chłopiec westchnął i bez słowa wrócił do domu. Po skończonej modlitwie dali mu do wypicia wino ofiarowane demonom. Po jego skosztowaniu Pachomiusz natychmiast je zwymiotował¹¹.

Biografowie opisują Pachomiusza jako człowieka przymierza, zdolnego przeciwodziąć pokusy i ataki demonów: „[...] chłopiec podniósł oczy ku niebu i zapłakał; demony natychmiast uciekły”. Innym razem podczas pokusy modlił się: „Niech Bóg nie dopuści, aby to mnie spotkało!”¹².

⁸ Por. tenże, *Pacomio*, w: *Dizionario degli Istituti di Perfezione*, 6, Roma 1974, s. 1067.

⁹ Por. M. Donadeo, *San Pacomio della Tebaide, padre dei cenobiti*, 347, w: *Grandi monaci del primo millennio*, Milano 1982, s. 34.

¹⁰ J. Gribomont, *Vita copta di S. Pacomio*, s. 37.

¹¹ Tamże.

¹² Tamże, s. 38.

CHRZEST I SPOTKANIE Z PALAMONEM

W wieku około dwudziestu lat Pachomiusz został powołany do wojska. Na wieść o tym miał powiedzieć: „Panie mój, niech się stanie wola Twoja”. Podczas służby doświadczył płynącego z wiary w Trójjedynego Boga miłosierdzia chrześcijan, dzięki czemu zdecydował się na chrzest. Z tego okresu hagiografowie przypisują mu modlitwę: „Panie mój, Jezu Chryste, Boże wszystkich świętych, niech jak najszybciej dosięgnie mnie Twoja dobroć; wybaw mnie od tego ucisku, a ja ze swej strony będę służył ludziom przez wszystkie dni mojego życia”¹³.

Według hagiografów dokonało się to we wsi Chenoboskion. Tam podczas modlitwy usłyszał słowa: „Walcz i zostań tu”. Wydarzenie to miało prawdopodobnie miejsce między 307 a 308 rokiem¹⁴.

Już na początku swego życia chrześcijańskiego Pachomiusz został zaangażowany w przekaz wiary. Jego biograf zauważył, że w miejscu, w którym się osiedlił, postępował w miłości wobec wszystkich i już wówczas zapraszał do dzielenia z nim chrześcijańskiego życia. W odpowiedzi wielu ludzi zamieszkało w Chenoboskionie¹⁵. Wyróżniali się nie tylko modlitwą, ale także dziełami miłosierdzia.

W przekazie biografów Pachomiusz miał szczególne zamiłowanie do służby potrzebującym. Dał temu wyraz w opiece nad chorymi w czasie zarazy. Za jego pośrednictwem Bóg obdarzał chorych łaską uzdrowienia. Jednakże proces rozeznawania duchowego doprowadził go do podjęcia życia ukierunkowanego nie tyle na działanie, ile na kontemplację. Miał to wyrazić w słowach: „Posługiwanie chorym we wsiach, nie jest godne mnicha [...]. Odtąd nie będę już tego robił, obawiam się bowiem, że inni poświęcą się temu dziełu i zostaną zawiedzeni moją w tym nieumiejętnością [...]. Napisano bowiem: «Czysta i nieskalana pobożność przed Bogiem Ojcem polega na odwiedzaniu sierot i wdów oraz na zachowaniu siebie w czystości od grzechu»”¹⁶.

Pachomiusz mieszkał w tej wsi przez trzy lata. Chcąc zaspokoić pragnienie życia pustelniczego, opuścił dotychczasowe miejsce i udał się do znanego wówczas eremity Palamona, by prosić go o możliwość bycia jego uczniem i rozpoczęcia formacji anachoreckiej¹⁷. Osoba i życie Palamona są istotowe i odegrały kluczową rolę w rozeznaniu i formacji chrześcijańskiego powołania, które

¹³ Tamże, s. 40.

¹⁴ Według tekstu *Sbo* Pachomiusz został ochrzczony w 307–308, natomiast według *Gl* w 313. Por. J. Gribomont, *Vita copta di S. Pacomio*, s. 27.

¹⁵ Por. tamże, s. 42. Według źródła *G* fakt ten jest mało wiarygodny.

¹⁶ Autor źródła *Bo* nazywa Pachomiusza mnichem, jeszcze zanim zdecydował się na rozpoczęcie życia cenobitycznego. Por. tamże, s. 43.

¹⁷ Por. J. Gribomont, *Palamone*, w: *Dizionario degli Istituti di Perfezione*, 6, Roma 1974, s. 1083.

doprowadzą Pachomiusza najpierw do życia pustelniczego, a następnie we wspólnocie braterskiej.

Już przed drzwiami domu przyszłego mistrza Pachomiusz poznał regułę jego życia. Miał wówczas usłyszeć: „Oto reguła monastycyzmu, zgodnie z nauką moich poprzedników: zawsze spędzamy połowę nocy – a często nawet od wieczora do rana – na czuwaniu, recytując słowo Boże i wykonując wiele prac ręcznych z nici, wełny i włókien palmowych, aby sen nas nie zaskoczył [...]. To, co jest ponad nasze potrzeby, rozdajemy ubogim. Przyprawianie oliwą, picie wina, jedzenie gotowanych potraw są nam nieznane. Pościmy nieustannie aż do wieczora: latem codziennie, zimą dwa lub trzy dni z rzędu. A oto reguła modlitwy: sześćdziesiąt modlitw dziennie i pięćdziesiąt w nocy, nie licząc aktów strzelistych, które odmawiamy, aby [...] modlić się nieustannie [...]. Podobnie Pan Jezus Chrystus nakazuje swoim uczniom: «Módlcie się, abyście nie ulegli pokusie, bo modlitwa jest matką wszystkich cnót»»¹⁸.

Styl życia zaproponowany przez Palamona nie był zaskoczeniem dla Pachomiusza. Miał już za sobą życie wypełnione ascezą: pracą i modlitwą. Podjął więc życie pustelnicze z ogromnym zapałem. Po pomyślnej trzymiesięcznej próbie złożył przed ołtarzem strój micha i po całonocnym czuwaniu z Palamonem w godzinie wschodu słońca przywdział go. Tak rozpoczęło się jego mnisie życie pod duchowym przewodnictwem Palamona. Formacyjną kuźnią od rana do wieczora i przez całą noc były posty, modlitwy, recytowanie fragmentów biblijnych i praca fizyczna. Posiłek mnisi spożywali jedynie wieczorem. Często był to tylko chleb. W okresie wielkanocnym jedli dwa razy: w południe i wieczorem. Poprzez post dążyli do umartwienia, pokuty i uczestnictwa w cierpieniach Chrystusa¹⁹.

Życie Pachomiusza u boku Palamona często toczyło się w samotności, ciszy, bliskim kontakcie z Bogiem. Naśladując mistrza, uczeń często opuszczał erem i udawał się w miejsca odosobnienia. Biografowie z właściwym epoce przejaskrawieniem wskazują, że jego modlitwa w samotności była tak żarliwa, że ziemia, na której klęczał, od spływającego potu stawała się błotem²⁰. W tym klimacie słuchał Boga i szukał sposobów na wypełnienie Jego woli. Zewnętrzna samotność prowadziła go do wewnętrznej samotności przygotowującej do spotkania z Bogiem. W tym stanie Pachomiusz często miał wizje, które miały wpływ na jego życiowe decyzje. Modlitwie i rozeznawaniu towarzyszyło zazwyczaj recytowanie fragmentów Biblii. Praktyka ta miała w przyszłości być fundamentalna w życiu duchowym zakładanych przez niego wspólnot. Był to sposób intymnego obcowania z Bogiem i przez to rozpoznawania Jego woli. Biograf odnotował, że Pachomiusz praktykował ćwiczenia ascetyczne głównie na pobliskich pustyniach,

¹⁸ J. Gribomont, *Vita copta di S. Pacomio*, s. 44.

¹⁹ Por. tamże, s. 46–48.

²⁰ Por. tamże, s. 48.

w otaczającym erem gaju akacjowym oraz w bardziej odległych, odludnych miejscach. Takie miejsca i sposób modlitwy odpowiadały jego naturze, co sprawiało, że szukał ich, by doświadczyć modlitwy wyrażającej pragnienia serca²¹.

NOWE POWOŁANIE

Według hagiografów decyzja o nowym sposobie życia nastąpiła podczas modlitwy w wiosce Tabennesi. Pachomiusz miał wówczas usłyszeć: „Zostań tutaj i zbuduj klasztor, bo wielu przyjdzie do ciebie, zostanie mnichami razem z tobą i przyniesie pożytek swoim duszom”²².

Po siedmiu latach życia pustelniczego Pachomiusz postanowił opuścić swojego mistrza. W źródle S3 autor zaznacza, że decyzja porzucenia dotychczasowego życia była podyktowana brakiem jedności pomiędzy Pachomiuszem a Palamonem. Ten pierwszy rozumiał chrześcijańskie życie we wspólnocie jako dążenie do jedności (por. 1 Kor 6-16). Teologia monastyczna, wsparta na pierwotnym monastycyzmie, podkreśla, że wspólnota jest zaproszona do tworzenia jedności, „jednego ciała” w różnorodności jego członków. Być może Pachomiusz i Palamon rozeznawali na tym etapie życia różne powołania, stąd decyzja o rozstaniu. Ostatecznie Palamon dołączył jednak do ucznia i razem udali się na południe Egiptu. Tam wybudowali dwa eremy, w których zamieszkali. W określone dni, zgodnie ze wzajemnymi ustaleniami, odwiedzali siebie nawzajem dla modlitwy, pracy i pobożnych rozmów. Ten styl ich życia można określić jako anachorecki. Sytuacja ta trwała aż do śmierci Palamona. Po jego pogrzebie Pachomiusz poświęcił się jeszcze intensywniejszemu życiu ascetycznemu, przygotowując się w ten sposób do realizacji nowego wezwania, podyktowanego wspomnianym doświadczeniem mistycznym z Tabennesi²³.

Śmierć Palamona zapoczątkowała nowy okres w życiu Pachomiusza. Mistrz niewątpliwie wywarł ogromny wpływ na przyszłego twórcę życia cenobickiego, zwłaszcza w jego wymiarze ascetyczno-eremickim. Doświadczenia tego okresu miały wpływ na powstanie pierwszych wspólnot pachomiańskich. Po śmierci Palamona Pachomiusz zaczął zdawać sobie sprawę ze swojego „powołania w powołaniu”, mając nadzieję na wypełnienie się słów, które usłyszał w Tabennesi.

Wkrótce do Pachomiusza dołączył Jan, jego starszy brat. Wiele wskazuje na to, że był wówczas jeszcze poganinem. W źródle koptyjskim wybrzmiewają słowa: „Pachomiusz skierował do niego Słowo Boże”²⁴, co interpretuje się jako wezwanie do nawrócenia lub podążania za Ewangelią. Zatem, jak widzimy, metodą

²¹ Por. tamże, s. 53.

²² Tamże, s. 55.

²³ Tamże, s. 56.

²⁴ Tamże, s. 57.

apostolstwa Pachomiusza było od początku Słowo Boże, później tak bardzo kultywowane we wspólnotach pachomiańskich.

Wspólna droga braci rozpoczęła się życiem pustelniczym na wzór tego, jakie Pachomiusz prowadził z Palamonem. Wypełniały je asceza i praca fizyczna. Obaj używali jednakowego stroju: tuniki i płaszcz. Autor biografii koptyjskiej tak opowiada o ich życiu:

„Żyli pośród wielkich wyrzeczeń, nie mając w zapasie niczego poza dwoma bochenkami chleba dziennie i odrobiną soli. Nosili też włosienicę. Zamykali się w dusznych miejscach, modlili się od wieczora do rana i umartwiali się podczas modlitwy, nie ruszając nogami ani rękami, które trzymali wyciągnięte w obawie, by nie zmorzył ich sen [...]. W nocy rzadko klękali, więc ich stopy puchły od wysiłku, jaki wkładali w utrzymanie przez całą noc pozycji stojącej [...]. W ciągu dnia zajmowali się pracą fizyczną, a gdy słońce i upał dopadały ich, nie zmieniali miejsca, dopóki nie ukończyli zadań, wypełniając w ten sposób słowa Ewangelii: «Jeśli kto chce pójść za Mną, niech się zaprze samego siebie, weźmie krzyż swój i niech Mnie naśladuje» (Mt 16,24)”.

Źródło S3 sugeruje, że w tym czasie Pachomiusz nie był pewien swojego powołania i dlatego dzień i noc wołał do Boga, by Ten ostatecznie objawił mu swoją wolę²⁵.

Biografie Pachomiusza wskazują, że chciał on prowadzić życie w klasztorze otwartym na duchowe potrzeby człowieka. Jego zamiarem było umożliwienie wizyt każdemu, kto potrzebował rozmowy, wsparcia duchowego i materialnego, co dzisiaj określa się kierownictwem czy towarzyszeniem duchowym. Jan zaś skłaniał się ku życiu pustelniczemu. Ostatecznie poddał się duchowemu prowadzeniu brata i taki stan trwał aż do śmierci Pachomiusza. Doświadczenie wspólnoty życia między braćmi było przygotowaniem do podjęcia właściwego życia cenobitycznego²⁶.

Utwierdzenie w przekonaniu o powołaniu do życia cenobitycznego pojawiło się podczas wizji, kiedy Pachomiusz usłyszał słowa anioła: „Pachomiuszu, Pachomiuszu, wołą Pana jest, abyś służył rodzajowi ludzkiemu i Jemu je ofiarował”²⁷. Liczne wizje były decydującymi momentami w chwilach wątpliwości. Towarzyszyły im ekstazy, w których przyszły święty czuł się, jakby był poza swoim ciałem. W opowiadaniu o pachomiańskich wizjach biografowie opisują nawiedzenia aniołów, którzy objawiali mu wolę Bożą.

²⁵ Tamże, s. 59.

²⁶ Por. B. Ghebray, *Vita monastica come vita cristiana secondo gli scritti di S. Pacomio*, Roma 1966, s. 112.

²⁷ Tamże, s. 49. Biografie S i G są bardziej precyzyjne. S3 zauważa: „[Pachomiusz] był smutny i zrozpaczony z powodu woli Bożej, którą chciał poznać”. G uzupełnia: „pragnął, aby poznać wolę Bożą”. Tamże, s. 67.

Następnie dołączyli do niego trzej kolejni mężczyźni. Żywot koptyjski odnotowuje ich imiona: Pestassi, Sourous i Psoi. Pachomiusz, po poddaniu ich próbie, obłóczył ich. Celem formacji było oddzielenie ich od świata, z którego pochodzili, i wprowadzenie w życie ascetyczne w tzw. cenobium. Jak zauważają biografowie, Pachomiusz sam w tym czasie pełnił wszystkie klasztorne posługi w przekonaniu, że adepci życia monastycznego nie są na tyle dojrzały w wierze i człowieczeństwie, by służyć innym, tym bardziej że wielu z nich było neofitami²⁸.

Do wspólnoty dołączali wciąż nowi członkowie. Niestety, nie wszyscy nadawali się do proponowanego przez Pachomiusza życia. Ci, którzy nie przeszli próby, byli relegowani z cenobiów i zachęcani do powrotu do pozostawionego wcześniej życia. Biografie Pachomiusza określają ich jako „ludzi o cielesnej mentalności”²⁹.

Wkrótce wokół klasztoru powstał ośrodek na kształt „monastycznej wioski”. W celu wsparcia życia duchowego Pachomiusz polecił wybudować tam, obsługiwany duszpastersko przez mnichów, kościół. Jednakże dostrzegał zagrożenie zbytniego zbliżania się, także przez posługę duszpasterską, braci do świata, dlatego drugi kościół wybudował w obrębie murów klasztornych. Zasada życia cenobitycznego nie przewidywała przyjmowania do klasztoru prezbiterów. Pachomiusz tłumaczył to obawą przed sporami, zawiścią, a w końcu podziałami między mnichami. Zazwyczaj korzystano z posługi kapłanów wyznaczonych przez biskupów. Zdarzały się od tej reguły wyjątki. Jeśli prezbiter usilnie prosił o przyjęcie do wspólnoty, taką prośbę przyjmowano i prezbitera kandydata poddawano próbie³⁰.

W historii monastycyzmu Pachomiusz znany jest również jako założyciel klasztorów żeńskich. Tradycja zachowana w jego biografiach głosi, że pierwszą zakonnicą była jego siostra Maria. Pachomiusz przekazał jej regułę, którą napisał dla mnichów, wybudował klasztor i wyznaczył na ojca duchowego pierwszej żeńskiej wspólnoty starca Piotra. Od samego początku klasztory żeńskie, które żyły według reguły pachomiańskiej, były autonomiczne wobec wspólnot męskich i od nich niezależne³¹.

Wśród współbraci Pachomiusz znany był jako człowiek zaufania Bogu. Do takiej postawy ufnej wiary formował także braci. Podstawą ufego życia była zasada: „Bóg o nas nie zapomni. Niech Pan ześle nam to, czego potrzebujemy”. W trudnych sytuacjach Pachomiusz potrafił modlić się całą noc w nadziei, że Bóg wysłucha jego modlitwy³².

Pachomiusz pozwalał poznać siebie jako męża Bożego. Towarzyszyła temu wiara, że Bóg rzeczywiście działa przez niego. Jego hagiografowie odnotowują wiele uzdrowień, których Bóg przez niego dokonał. Pewna kobieta wierzyła, że

²⁸ Tamże, s. 68.

²⁹ Tamże, s. 69.

³⁰ Tamże, s. 71.

³¹ Tamże, s. 73–74.

³² Tamże, s. 89.

jeśli tylko go zobaczy, Pan obdarzy ją uzdrowieniem. Znanе są również uwolnienia opętanych. Autorzy przedstawiają je jako proces, który rozpoczynał się próbą nawiązania dialogu z diabłem w celu poznania jego imienia. Taką metodą posługiwał się Jezus (por. Mk 5,1-20). Dostępne teksty podkreślają instrumentalne traktowanie siebie w każdym nadzwyczajnym działaniu. Siebie i swoje dzieła Pachomiusz traktował jako działanie Boga, w którym on był jedynie narzędziem.

Klasztory w Tabennesi, Shenesece, Tebach, Tsmine nie były jedynymi założonymi przez Pachomiusza. Widząc, że zarówno pierwotny klasztor, jak i te wzniesione nieco później liczyły wielu mnichów, niejednokrotnie kilkuset, modlił się o poznanie woli Bożej co do nowych fundacji. Podczas modlitwy miał usłyszeć słowa: „Wstań i udaj się do opuszczonej wioski na północy, zwanej Pbow; zbuduj tam klasztor, który stanie się twoją bazą i będzie sławny na pokolenia”³³. Spełniając wolę Bożą, założył klasztor w miejscu wyznaczonym przez Boga. Żywoty koptyjskie odnotowują również inne klasztory. Założyciel nadał im własne reguły i mianował przełożonych. Sam je wizytował, weryfikując przestrzeganie reguły. Niestety, często w tym względzie dochodziło do uchybień. Metodą „łez i modlitwy” Pachomiusz uczył braci wierności najdrobniejszym zasadom³⁴.

Jednym z zakonników, których Pachomiusz darzył wielkim zaufaniem, był Teodor. Biografowie zwracają uwagę na jego mądrość, pobożność i prawdziwą pokorę. Sprawily one, że Pachomiusz wyznaczył go na przełożonego klasztoru Tabennesi, aby z niego mógł zarządzać także innymi wspólnotami. Sam osiedlił się w Pbow i uczynił je centrum administracyjnym dla pozostałych ośmiu ośrodków. Teodor zaś na polecenie Pachomiusza odwiedzał klasztory i nauczał braci, korygując ich niedociągnięcia. Ostatecznie Teodor stał się towarzyszem w dziele Pachomiusza, a jego miejsce zajął Sourous.

Choroba Pachomiusza prawdopodobnie rozpoczęła się w 345 roku³⁵, wyznaczając ostatni okres jego cenobitycznego życia. Fizyczną słabość przyjął jako wielki dar od Boga i wykorzystał go w przygotowaniu się do śmierci. Z tego okresu pochodzi jego przemówienie do braci, które stanowi rodzaj apologii i wzór dobrego rządzenia. Według Pachomiusza przełożony powinien przede wszystkim starać się nie wykorzystywać swojego urzędu dla własnej wygody i przywilejów. W tych słowach Pachomiusz chciał pozostawić mnichom swoją ostatnią wolę: „Pan wie, że jeśli nie będziecie postępować zgodnie ze wszystkimi wskazówkami i prawami, które wam dałem, jeśli nie będziecie ich praktykować i przestrzegać, nie znajdziecie spoczynku dla waszych dusz”³⁶.

³³ Tamże, s. 99.

³⁴ Tamże.

³⁵ Według biografii G Pachomiusz zachorował po Wielkanocy, zarażony z Bożym dopustem przez braci. Por. tamże, s. 206.

³⁶ Tamże, s. 208.

W ostatnich dniach życia w celu wyznaczenia swojego następcy zebrał wszystkich ojców przełożonych. Ojcem klasztoru w Tsmine mianował Petroniusza, czyniąc go odpowiedzialnym za wszystkie założone przez siebie wspólnoty. Według hagiografów objawił mu go w jednej z ostatnich wizji Pan Bóg³⁷.

Pachomiusz przewidział dzień swojej śmierci. Wyraził także wobec swojego najbliższego współpracownika sposób pogrzebania. Biograf koptyjski tak relacjonuje wydarzenie śmierci: „Nasz ojciec zdrzemnął się na chwilę i nie odezwał się już do nikogo. Potem trzykrotnie przeżegnał się i natychmiast otworzył usta, oddając duszę czternastego dnia miesiąca panos, o dziesiątej godzinie dnia, prawdopodobnie w 347 roku. Pragnąc wypełnić wolę założyciela, Teodor wraz z trzema braćmi pochował ciało Pachomiusza wraz z ciałem brata Pafnucego, a miejsce jego pochówku do dziś pozostaje nieznane”³⁸.

PODSUMOWANIE

Analiza życia Pachomiusza według przeanalizowanych tradycji źródłowych, przede wszystkim koptyjskiej, pozwala dostrzec, jak poszczególne wydarzenia z jego życia, od wczesnej młodości do wieku dojrzałego, przygotowywały go do odczytania woli Bożej i zrealizowania jej w modelu chrześcijańskiego życia cenobitycznego.

Przeanalizowane źródła jednoznacznie potwierdzają, że to właśnie jego życie i dzieło otworzyły nowy rozdział w dziejach powołania chrześcijańskiego: życie w drodze ku pełnemu zjednoczeniu z Bogiem poprzez wspólnotę braterską i siostrzaną. Pachomiusz przeszedł drogę poznania i wypełnienia woli Boga od odczytywania znaków Jego obecności jeszcze przed chrztem, poprzez życie pustelnicze, aż do życia wspólnotowego. W tym ostatnim Pachomiusz stworzył model cenobium, w którym dążenie do doskonałości połączone zostało z jasno określoną strukturą organizacyjną, obejmującą zarówno regułę życia, jak i federację klasztorów.

Wkład Pachomiusza w budowę Kościoła należy rozpatrywać nie tylko w kontekście Egiptu w IV wieku, lecz także jako fundament całej tradycji monastycznej chrześcijaństwa. To właśnie jego wizja wspólnoty – opartej na posłuszeństwie, pracy i modlitwie – zainspirowała późniejsze modele życia zakonnego, w tym monastycyzm zachodni z regułą św. Benedykta na czele.

Życie Pachomiusza ukazuje, że istotą cenobityzmu nie jest jedynie wspólne zamieszkanie, lecz przede wszystkim duchowa jedność, dzięki której wspólnota

³⁷ Tamże, s. 212.

³⁸ Tamże, s. 215. Prawdopodobnie chodzi o drugi miesiąc kalendarza egipskiego paofi, który trwał od dzisiejszego 18 sierpnia do 16 września.

staje się drogą uświęcenia. W tym sensie Pachomiusz jawi się jako prawdziwy ojciec życia wspólnotowego w chrześcijaństwie, którego dziedzictwo pozostaje aktualne zarówno w wymiarze historycznym, jak i duchowym.

Bibliografia

Cranenburgh van H., *Le vie latine de saint Pachôme traduite du grec par Denys le Petit*, w: *Studia Hagiographica* 46, Bruxelles 1969.

Donadeo M., *San Pacomio della Tebaide, padre dei cenobiti, †347*, w: *Grandi monaci del primo millennio*, Milano 1982, s. 34–50.

Drauget R., *Un morceau grec inédit des Vies de Pacôme apparié à un texte d'Evagre en partie inconnu*, „Le Muséon” 70(1957), s. 267–306.

Festugière A.J., *La première vie grecque de saint Pachôme*, w: *Les moines d'Orient* IV/2, Paris 1965.

Goehring, J.E., *Ascetics, Society, and the Desert: Studies in Early Egyptian Monasticism*, Harrisburg 1999.

Gribomont J., *Vita copta di S. Pacomio*, Padova 1981.

Gribomont J., *Pacomio*, w: *Dizionario degli Istituti di Perfezione*, 6, Roma 1974, s. 1067–1074.

Gribomont J., *Palamone*, w: *Dizionario degli Istituti di Perfezione*, 6, Roma 1974, s. 1083–1090.

Halkin F., *La vie abrégée de saint Pacôme dans le ménologe impérial*, „Analecta Bollandiana” 96(1978), s. 367–381.

Halkin F., *Sancti Pachomii Vitae graecae*, w: *Studia Hagiographica* 19, Bruxelles 1932.

Lefort L.T., *Santi Pachomii vita bohairice scripta*, w: *Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium* 89 i 107, Louvain 1925.

Lefort L.T., *Santi Pachomii vitae sahidice scriptae*, w: *Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium* 99/100, Louvain 1925.

Lefort L.T., *Les Vies Coptes de saint Pacôme et de ses premiers successeurs*, Louvain 1943.

Rousseau P., *Pachomius: The Making of a Community in Fourth-Century Egypt*, Berkeley–Los Angeles–London 1999.

Veilleux A., *Pachomian Koinonia I: The Life of saint Pachomius and his disciples*, Kalamazoo 1980.

Wipszycka E., *Moines et communautés monastiques en Égypte (IVe–VIIIe siècles)*, Varsovie 2009.